

بررسی وضعیت پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران با تأکید بر راهکارهای تقویت آن

حسین دانش‌مهر^۱، علیرضا کریمی^۲، انور محمدی^۳

چکیده

در سال‌های اخیر، پایداری اجتماعی یکی از موضوعات مهم گفتگوهای سیاسی دولت‌های غربی شده است. نتیجه‌ی این اتفاق، تلاش برای تعریف موضوعات مرتبط با این مفهوم است. پایداری اجتماعی را به عنوان یک مفهوم، می‌توان مجموعه‌ای از شاخص‌ها همچون؛ دسترسی (اشتغال، فضای باز، خدمات محلی)، بهداشت و بهزیستی، انسجام اجتماعی، توزیع عادلانه‌ی اشتغال و درآمد، مشارکت محلی، میراث فرهنگی، آموزش، مسکن و ثبات جامعه، ارتباط و حرکت، عدالت اجتماعی، حس مکان و تعلق تعریف نمود.

هدف پژوهش حاضر، بررسی وضعیت پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران با تأکید بر راهکارهای تقویت آن است. روش تحقیق از نوع کمی-پیمایشی است. جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل تمامی ساکنان منطقه‌ی ۷ شهر تهران است. که از بین آنها ۶۰۰ نفر بر اساس روش نمونه‌گیری تصادفی و طبق فرمول کوکران به عنوان نمونه انتخاب شده است. در این تحقیق برای جمع‌آوری اطلاعات پژوهش، از پرسشنامه‌ی ۷۶ گویه‌ای ابعاد کالبدی و غیر کالبدی پایداری اجتماعی استفاده گردید. هر یک از سؤالات پرسشنامه به صورت پنج گزینه‌ای و براساس مقیاس لیکرت امتیازبندی شدند و برای سنجش پایایی پرسشنامه از آزمون آلفای

hdaneshmehr@yahoo.com

۱- استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه کردستان (نویسنده مسئول)

karimionline@gmail.com

۲- استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی

anvarmohamadi@gmail.com

۳- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی توسعه دانشگاه تهران

تاریخ پذیرش: ۹۷/۴/۱۰

تاریخ وصول: ۹۶/۱۱/۱۷

کرونیخ استفاده گردید. روایی ابزارها با استفاده از روش محتوایی و روایی سازه تأیید شد. نتایج نشان داد که وضعیت متغیرهای دسترسی و کیفیت خدمات و امنیت منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران بالاتر از میانگین و در وضعیت متوسط رو به زیاد بوده است ولی وضعیت متغیرهای زیبایی-شناسی، محیط زیست، تراکم و انبوهی، تغییرات کاربری و ناهماهنگی کارکردی، احساس تعلق، مسئولیت‌پذیری و همسایگی و امید به آینده و مهاجرت منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران پایین‌تر از میانگین و در وضعیت متوسط رو به کم بوده است. همچنین بررسی نتایج نشان داده که وضعیت متغیرهای وضعیت اقتصادی و توزیع عادلانه و مشارکت منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران در حد متوسط بوده است.

واژگان کلیدی: توسعه‌ی پایدار شهری، پایداری اجتماعی، بعد کالبدی، بعد غیرکالبدی، منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران.

مقدمه و طرح مسأله

امروزه بحث توسعه‌ی پایدار به اصطلاحی با کاربرد گسترده تبدیل شده است، به گونه‌ای که در برنامه‌ریزی و سیاستگذاری شهری نقش مهمی ایفا می‌کند. مهمترین مفاهیمی که این تحقیق با آن سروکار دارد، «توسعه‌ی پایدار» و «پایداری اجتماعی» است. یکی از مهمترین و مقبول‌ترین تعاریف پایداری اجتماعی توسط گزارش کمیسیون بروتلند^۱ ارائه شده است؛ «توسعه‌ی پایدار توسعه‌ای است که نیازهای کنونی را بدون هدر دادن توانایی نسل‌های آینده برای تأمین نیازهایشان برآورده سازد» (کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه^۲، ۱۹۸۷: ۲۱). نقش شهرها در توسعه‌ی پایدار به دلیل رشد روزافزون جمعیت شهری اهمیت بیشتری یافته است. پایداری شهری پیش از این بر عوامل زیست‌محیطی و اقتصادی متمرکز بود و اعتنایی به بعد اجتماعی پایداری نداشت. با اینکه بعد اجتماعی پایداری شهری اهمیت فزاینده‌ای یافته است، این بعد از پایداری مفهومی تازه‌تر بوده و کمتر از ابعاد دیگر مورد تحقیق و توجه محققان شهری قرار گرفته است. «مورفی»^۳ در

¹ Brundtland Commission Report

² World Commission on Environment and Development

³ Murphy

تعریف پایداری اجتماعی به چهار رکن اصلی اشاره می‌کند که عبارتند از عدالت، مشارکت، امنیت و آگاهی برای پایداری اجتماعی. «گاتس و لی»^۱ در تبیین پایداری اجتماعی بر لزوم توجه به نیازهای اساسی، مانند مسکن و درآمد و ظرفیت‌های فردی از جمله فرصت‌های شغلی متنوع و امکانات و برنامه‌های تفریحی، فرهنگی و اوقات فراغت مناسب با حداقل هزینه و ظرفیت‌های اجتماعی، همچون هویت، مشارکت و وجود مکان‌هایی به منظور برگزاری فعالیت‌های هنری و اجتماعی برای توسعه‌ی سازمان‌های اجتماعی و تقویت تعادل بین آنها تأکید دارند. آنها همچنین به منظور اثرگذاری ظرفیت‌های فردی و جمعی، چهار اصل برابری و عدالت اجتماعی، تعادل اجتماعی، امنیت و سازگاری را معرفی می‌نمایند. «تین»^۲ و همکارانش» در سال ۲۰۰۲، پایداری اجتماعی را شامل چهار معیار اصلی عدالت اجتماعی، همبستگی اجتماعی، مشارکت و امنیت معرفی کرده‌اند؛ که مبنایی برای سازمان توسعه‌ی بین‌المللی نیز قرار گرفت. بر اساس بررسی‌های صورت گرفته توسط «وینگتر و مبرگ»^۳ که در سال ۲۰۱۱ به انجام رسید، پایداری اجتماعی را در واقع مجموعه‌ای از شاخص‌هایی همچون دسترسی (اشتغال، فضای باز، خدمات محلی)، بهداشت و بهزیستی، انسجام اجتماعی، توزیع عادلانه‌ی اشتغال و درآمد، مشارکت محلی، میراث فرهنگی، آموزش، مسکن و ثبات جامعه، ارتباط و حرکت، عدالت اجتماعی، حس مکان و تعلق تعریف کرده‌اند. با توجه به اهداف اساسی و زیربنایی نظام جمهوری اسلامی در جهت گسترش عدالت اجتماعی و تقدم تأمین حداقل‌ها برای توده‌ی مردم بر رشد اقتصادی و نیز با توجه به وضعیت عمومی مردم در مناطق مختلف، به نظر می‌رسد محور اصلی توسعه باید بر پایه‌ی توسعه‌ی فرهنگی - اجتماعی و سپس رفاه اقتصادی مردم متمرکز شود (قماشچی، ۱۳۷۹: ۲۳).

با فرض این گزاره که در فرایند برنامه‌ریزی شهری توجه به مباحث پایداری اجتماعی

¹ Gates & Lee

² Thin

³ Weingaertner & Moberg

اجتناب‌ناپذیر و جزء جدایی‌ناپذیر مطالعات شهری محسوب می‌شود، تعیین پایداری اجتماعی هر منطقه با توجه به ابعاد مختلف آن می‌تواند یکی از مهمترین و کلیدی‌ترین ابزارها برای برنامه‌ریزی و سیاستگذاری صحیح شهری باشد. قضاوت و داوری در توسعه‌ی پایدار اجتماعی بر این مبناست که کدام جنبه‌های اجتماعی می‌تواند و باید پایدار و حفظ شود و کدام جنبه‌های دیگر می‌تواند یا باید حتماً تغییر یابد.

پس از گزارش کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه (WCDE) به سازمان ملل متحد^۱ (UN) که در آن تأکید شده است که توسعه‌ی پایدار نیازمند توجه هماهنگ به شرایط اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی است، پایداری اجتماعی به گونه‌ی رسمی مورد تأکید قرار گرفت. از آن پس تاکنون در ادبیات توسعه‌ی پایدار و پایداری، مباحث اجتماعی از اهمیت بنیادین و بسیار مهمی برخوردار بوده و پیوند تنگاتنگی با دیگر عناصر مطرح در این زمینه دارد (لیل،^۲ ۱۹۹۱ و اولسن،^۳ ۲۰۰۷).

تا قبل از انقلاب صنعتی، تغییرات جوامع شهری بسیار نامحسوس بوده و به تبع آن کالبد شهرها نیز با دگرگونی قابل توجهی مواجه نبود. همگام با انقلاب صنعتی تغییرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و فن‌آوری‌های جدید، بافت‌های شهری و عوامل اجتماعی را دچار تغییر نمودند، چرا که شهرنشینی همچون دیگر پدیده‌های مصنوع انسان ساخت در طول زمان دچار تغییر، تحول، رشد و توسعه می‌گردد (سجادی و محمدی، ۱۳۹۰: ۵۶) به طوری که در هیچ یک از شهرهای جهان وجود نابرابری و عدم تعادل اجتماعی در نواحی مختلف یک شهر پدیده‌ی جدیدی نیست، اما در کشورهای در حال توسعه، تفاوت‌های فاحش اجتماعی- اقتصادی و نابرابری و عدم تعادل در خدمات شهری باعث تفاوت بین محلات شده است (ذاکریان و دیگران، ۱۳۸۹: ۶۲). از جمله پیامدهای این ناپایداری اجتماعی محلات می‌توان به کم رنگ شدن احساس تعلق و وابستگی به محل و محله زندگی، عدم اعتماد متقابل، عدم امنیت و آرامش اجتماعی اشاره کرد. زمانی که

¹ United Nations

² Lele

³ Olsen

این عوامل در یک محله از بین برود، پایداری اجتماعی محله به خطر می‌افتد. بررسی و شناخت وضعیت محلات و تنگناهای توسعه آنها به لحاظ پایداری و توسعه‌ی پایدار در شهرها، از مسائلی است که اخیراً در فرهنگ برنامه‌ریزی شهری مطرح شده، اما هنوز در کشور ما جایگاه آن به خوبی طرح نشده است (سرایبی و دیگران، ۱۳۸۹: ۳۷). در گذشته تحقیقات عمدتاً محدود به پایداری محیط‌زیست و نگرانی‌های اقتصادی می‌شد، با این حال در سال‌های اخیر پایداری اجتماعی به عنوان یک جزء اساسی از توسعه پایدار توجه بیشتری را به خود جلب کرده است (کولانتینیو^۱، ۲۰۰۹: ۳). در ایران نیز ضرورت این نوع تحقیق به تازگی احساس شده و تحقیقاتی چند در این باره صورت گرفته است. دلیل اصلی انتخاب پایداری اجتماعی به عنوان موضوع تحقیق متأثر از چند عامل بود: نخست آنکه بیشتر تحقیقات و مطالعات شهری که تاکنون انجام گرفته مطالعاتی مربوط به توسعه‌ی مقطعی و کوتاه‌مدت بوده و مبحث پایداری را که رکن اصلی توسعه‌ی شهری محسوب می‌شود کمتر مورد توجه قرار داده‌اند و اما انتخاب پایداری اجتماعی به عنوان موضوع اصلی تحقیق به دلیل تغافل تحقیقات پیشین نسبت به این بعد اصلی از توسعه‌ی پایدار بوده است، زیرا تحقیقاتی که به توسعه‌ی پایداری شهری پرداخته‌اند بیشتر بر ابعاد زیست‌محیطی و اقتصادی پرداخته و سویی‌ی اجتماعی توسعه‌ی پایداری شهری کمتر مورد توجه بوده، در حالی که این بعد از توسعه‌ی پایدار با فرسایش جدی در کلان‌شهرها مواجه است. دلایل اصلی انتخاب منطقه ۷ شهرداری تهران به عنوان جامعه آماری را می‌توان در (۱) تفاوت این تحقیق با تحقیقات دیگر و (۲) برخی ویژگی‌های خاص منطقه ۷ شهرداری تهران یافت. تفاوت تحقیق حاضر با تحقیقات دیگری که در این زمینه صورت گرفته در این است که نخست ضرورت چنین تحقیقی برای شهر تهران و بالطبع برای منطقه ۷ که در قلب تهران واقع شده و با تحولات صنعتی (در خیابان‌ها و راسته‌های اصلی و نیز بزرگراه‌ها مثل خیابان دماوند، طالقانی، خیابان شریعتی، ایستگاه‌ها و خطوط مترو) تجاری، اداری و جمعیتی شدیدتری مواجه

¹ Colantonio

است، ضرورت بیشتری دارد. دوم اینکه تحقیقاتی که در سطح شهر تهران صورت گرفته از جمله کارهای جمعه پور (۱۳۹۱)، مشکینی (۱۳۹۲) و تیموری (۱۳۹۱) به صورت جامع ابعاد مختلف پایداری اجتماعی را مورد مطالعه قرار نداده‌اند. عمدتاً بر یک متغیر خاص مثل تراکم متمرکز شده‌اند یا اگر ابعاد مختلف مدنظر بوده، بیشتر این تحقیقات اسنادی بوده و در سطح کل شهر تهران شامل مناطق ۲۲ گانه صورت گرفته و به صورت میدانی در یک منطقه‌ی خاص از تهران چنین تحقیقی صورت نگرفته است. دیگر اینکه بین ابعاد کالبدی و غیرکالبدی کمتر تلاش شده تحقیق منسجمی صورت گیرد. در پژوهش حاضر که به مطالعه، سنجش و ارزیابی پایداری اجتماعی در منطقه‌ی ۷ به عنوان منطقه‌ای مرکزی و با تهدید بالای پایداری اجتماعی می‌پردازد، بنابراین به طور خلاصه می‌توان گفت که به سه دلیل فقط منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران به عنوان موضوع تحقیق انتخاب گردید: نخست آنکه روند تحولات و تغییرات کاربری و افزایش تراکم در این منطقه‌ی مرکزی شهر تهران بسیار بالاست. دوم، اینکه برای سنجش جزئیات و ابعاد مختلف پایداری اجتماعی و رابطه‌ی ابعاد کالبدی و غیر کالبدی پایداری اجتماعی ناگزیر تحقیق باید به یک منطقه‌ی خاص محدود می‌گردید. سوم، ارزیابی دقیق این شاخص‌ها مستلزم تحقیقی میدانی بود که در منطقه‌ی خاصی که بیشتر با این چالش مواجه است، صورت گیرد، همانطور که ذکر گردید تحقیقات پیشین بیشتر در سطح شهر تهران اسنادی بوده و به صورت میدانی به منطقه‌ی خاصی محدود نشده بودند. هدف پژوهش تعیین شاخص‌های پایداری اجتماعی و ارزیابی آنها در منطقه با توجه به شرایط خاص ناشی از توسعه سریع و تحولات فزاینده صورت گرفته در کوتاه‌مدت است و پژوهش به دنبال آن است که به پرسش‌های زیر نیز پاسخ دهد؛

وضعیت پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران چگونه است؟

وضعیت بعد کالبدی پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران چگونه است؟

وضعیت بعد غیرکالبدی پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران چگونه است؟

آیا بین مؤلفه‌های کالبدی و غیرکالبدی پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری شهر تهران

رابطه وجود دارد؟

عوامل مؤثر بر کاهش پایداری اجتماعی محلی منطقه‌ی ۷ به ترتیب کدامند؟
راهکارهای تقویت وضعیت پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری شهر تهران کدامند؟

۲- تاریخچه و سابقه‌ی تحقیق

توسعه‌ی پایدار مفهومی است که بعد از گزارش "آینده مشترک ما"^۱ در سال ۱۹۸۷ که توسط "خانم برانت‌لند"^۲ برگزار گردید، جایگاه خود را در محافل علمی باز کرد و با شتابی وصف‌ناپذیر حوزه‌ی دخالت خود را گسترش داد. در ادامه روند رو به رشد توسعه‌ی پایدار، اصول توسعه‌ی پایدار در مسائل شهری نیز وارد گردید که این اتفاق با برگزاری کنفرانس توکیو^۳ در سال ۲۰۰۲ صورت رسمی به خود گرفت. در حوزه‌ی شهری نیز حاصل در نظر گرفتن شاخص‌های توسعه‌ی پایدار، شهرهای پایدار خواهد بود (برتون^۴، ۱۹۸۷: ۱۷).

این توافق کلی وجود دارد که سیاست‌گزاران مباحث توسعه‌ی پایدار، ابعاد مختلف این مفهوم را به طور یکسان اولویت‌بندی نکرده‌اند. در ابتدا مسائل اقتصادی و محیط‌زیست در مباحث توسعه‌ی پایدار غلبه داشتند در حالی که موضوعات اجتماعی از اواخر سال های ۱۹۹۰ بود که در دستور کار مباحث توسعه‌ی پایدار قرار گرفت. این صورت‌بندی در شکل شماره‌ی ۱، نشان داده شده است. دلیل اصلی آن این بود که توسعه‌ی پایدار از طریق ترکیب جنبش‌های محیط زیست در سال‌های ۱۹۶۰ و ترویج «نیازهای اولیه»^۵ انسان در سال‌های ۱۹۷۰ به وجود آمد اما از آن جایی که سنجش ابعاد اجتماعی توسعه با مشکل اندازه‌گیری مواجه بود، نوشته‌ها و بررسی‌های اندکی وجود دارد که بر پایداری اجتماعی متمرکز شده باشد، تا حدی که خلأ مطالعه‌ی جامع در این مورد هنوز احساس می‌شود. بنابراین پایداری اجتماعی ... به طور عمده مربوط به روابط بین فعالیت‌های

¹ Our common future

² Brundtland

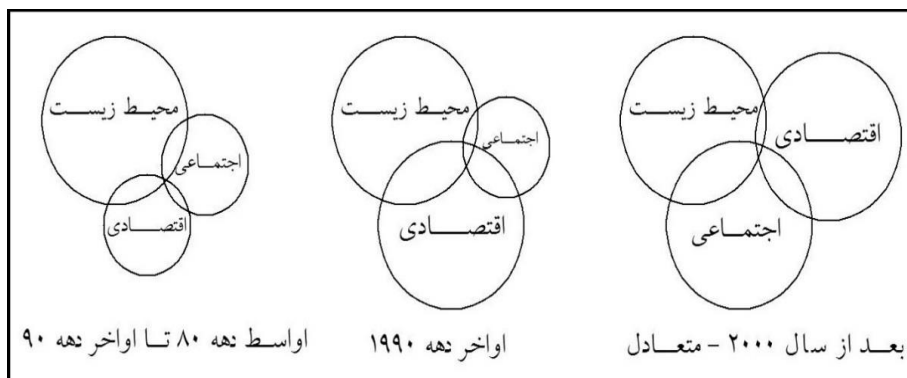
³ Tokyo Conference

⁴ Burton

⁵ basic needs

فردی و محیط ایجاد شده، یا ارتباط درونی بین شانس‌های زندگی افراد و ساختارهای نهادی است ... این مسأله تا حد زیادی در جریان اصلی بحث‌های پایداری مغفول مانده است (جارویس و دیگران^۱، ۲۰۰۱: ۱۲۷).

شکل شماره ۱: ابعاد مختلف توسعه‌ی پایدار و اهمیت نسبی آن

«متزner^۲» (۲۰۰۰) این دیدگاه تقلیل‌گرایانه در مورد پایداری اجتماعی را نقد کرد و مدعی شد که در علوم اجتماعی و تحقیقات سیاست‌گذاری اجتماعی، استراتژی اهداف اجتماعی و ابزارهای اندازه‌گیری بیش از حد بسط داده شده است، در حالی که باید توجه بیشتری به چشم‌اندازهای مربوط به پایداری شود. بنا به اعتقاد او با وجود آنکه مطالعات پژوهشی و اسناد مربوط به سیاست‌گذاری اجتماعی بی‌شمارند، اما به ندرت به چارچوب مباحث پایداری مرتبط هستند. حتی زمانی که محققان تلاش کرده‌اند که در تحقیقات‌شان از رویکردهای بین‌رشته‌ای استفاده کنند، در این زمان نیز صرفاً به مسائل محیط زیست پرداخته‌اند و حتی ابعاد اجتماعی توسعه‌ی پایدار را در مفاهیم بوم‌شناسی جسته‌اند (برکز^۳، ۱۹۹۸: ۷). البته باید اذعان داشت که تلاش‌های فوق، تا اندازه‌ی محدودی رویکرد جامع پایداری را شکل داد. در نهایت، می‌توان گفت که تلاش‌های کمی برای تعریف پایداری اجتماعی به عنوان یکی از ابعاد مستقل توسعه‌ی پایدار انجام

¹ Jarvis et al

² Metzner

³ Berkes

شده است. علاوه بر آن، به نظر می‌رسد که توافقی در مورد معیارها و دورنمایی که باید برای تعدیل و انطباق تعریف پایداری اجتماعی انجام شود، وجود ندارد. هر یک از محققان و سیاست‌گزاران، با توجه به معیارهای خود از یک رشته یا یک چشم‌انداز خاص، تعریفی از آن ارائه کرده‌اند. آنچه که به نظر می‌رسد امکان دستیابی به یک تعریف جامع کار سختی است (چمبرز و دیگران^۱، ۱۹۹۲؛ لیتیگ و دیگران^۲، ۲۰۰۵).

در سال‌های اخیر، پایداری اجتماعی یکی از موضوعات مهم گفتگوهای سیاسی دولت‌های غربی شده است. نتیجه‌ی این اتفاق، تلاش برای تعریف موضوعات مرتبط با این مفهوم است. به طور مثال؛ در گزارشی که در میزگرد شورای اروپا درباره‌ی توسعه‌ی پایدار^۳ ارائه شد (ایپسد،^۴ ۲۰۰۴) به دستاوردهای شورای اروپایی لیسبون^۵ در سال ۲۰۰۰ اشاره می‌شود که برای اولین بار ابعاد اجتماعی به عنوان بخشی از مدل توسعه‌ی پایدار مطرح شد. در جمع‌بندی این شورا، چهار بعد برای پایداری اجتماعی مطرح گردید. این ابعاد عبارتند از: تعهد نسبت به ارتقای آموزش، بویژه مهارت‌های جدید مورد نیاز در زمینه‌ی «اقتصاد دانش‌محور»؛ بهبود خط مشی‌های اشتغال به طوری که باعث ایجاد مشاغل بیشتر و بهتر گردد؛ نوسازی در برنامه‌های حمایت‌های اجتماعی به منظور انطباق با چالش‌های کنونی برنامه‌های رفاه اجتماعی، پرداخت دستمزدها و افزایش برابری در سطح جامعه؛ بهبود استراتژی‌های مقابله با فقر و محرومیت‌های اجتماعی از طریق «بهبود وضعیت عدالت اجتماعی» در جامعه (ایپسد، ۲۰۰۴).

تحقیقات خارجی

تامارا پوپویک^۶ و همکاران (۲۰۱۸) تحقیقی با عنوان "شاخص‌های کمی برای ارزیابی پایداری اجتماعی زنجیره‌های تامین" انجام داده‌اند. در این تحقیق ۳۱ شاخص پایداری

¹ Chambers, et al

² ; Littig, et al

³ European Panel on Sustainable Development (EPSD)

⁴ EPSD

⁵ Lisbon European Council

⁶ Tamara Popovic

اجتماعی کمی برای ارزیابی زنجیره تأمینی مشخص گردید. این شاخص‌ها براساس مرور ادبیات و تحلیل محتوای ۱۴۱ گزارش پایداری زنجیره تأمین تعیین شده‌اند. لئوناردو سیرا^۱ و همکاران (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان "روش برای برآورد پایداری اجتماعی پروژه‌های زیربنایی" با استفاده از روش اسنادی، روشی را برای در نظرگرفتن تعاملات زیربنا با محیطش برای بهبود اجتماعی کوتاه و بلندمدت پیشنهاد می‌کنند. روش آنها پنج مرحله شامل شناسایی و وزن‌دهی به معیارهای بهبود، مطالعه‌ی اکتشافی، تعیین توابع ارزش همگن، ایجاد شاخص‌های کوتاه و بلند مدت، و مقایسه شاخص‌های بهبود می‌باشد. تائو یو^۲ و همکاران (۲۰۱۷) تحقیقی با عنوان "ارزیابی پایداری اجتماعی تخریب مسکن شهری در شانگهای چین" انجام داده‌اند. به گمان آنها تخریب فزاینده مسکن شهری حفظ پایداری اجتماعی را با چالش مواجه می‌سازد. این تحقیق بر اساس مصاحبه با محققان و متخصصان برای تعیین فهرستی از شاخص‌ها و سپس اجرای فوکوس گروپ با ذینفعان انجام گرفته است. همچنین از پرسشنامه برای بخش کمی نیز استفاده شده است. نتایج نشان داد که بهداشت، امنیت و برابری اجتماعی اصلی‌ترین تعیین‌کننده‌های پایداری اجتماعی در شانگهای بودند. کانوال زهرا^۳ و همکاران (۲۰۱۸) تحقیقی با عنوان "حاشیه‌نشینی و طرد اجتماعی در پنجاب پاکستان: تهدیدی برای پایداری شهری" انجام داده‌اند. به نظر آنها پایداری شهری وابسته به عوامل پیچیده‌ی مختلفی است و حاشیه‌نشینی و طرد اجتماعی آن را تهدید می‌کند. این تحقیق حدود حاشیه‌نشینی و طرد اجتماعی در میان ساکنان شناخته شده با عنوان حاشیه‌نشین را بر مبنای چارچوب تحلیلی انجام می‌دهد. شاخص‌ها بر اساس پایگاه داده‌های پیمایش خوشه‌ای شاخص‌های چندگانه تعیین شده‌اند و ۳۶ ناحیه‌ی شهری را بر اساس میزان حاشیه‌نشینی با استفاده از نقشه‌های GIS مشخص کرده‌اند. جاسمین کوپر^۴ و همکاران (۲۰۱۸) تحقیقی با عنوان

¹ Leonardo A. Sierraa

² Tao Yu

³ Kanwal Zahra

⁴ Jasmin Cooper

"ارزیابی پایداری اجتماعی گاز شیل در انگلستان" انجام داده‌اند. به گمان نویسندگان عمده‌ی تحقیقات قبلی بر پیامدهای زیست محیطی گاز شیل فارغ از جنبه‌های اجتماعی پرداخته‌اند، اما آنها با استفاده از ۱۴ شاخص به ارزیابی اجتماعی گاز شیل پرداخته‌اند. نتایج تحقیق بر اساس روش کمی نشان می‌دهد که استخراج گاز، پیامدهای مثبتی مانند فرصت‌های اشتغال و سودهای مالی برای اجتماعات محلی دارد. با این وجود، پیامدهایی چون سر و صدا، ترافیک، فشار بر زیرساخت‌ها، تعارض بر سر کاربری زمین و دسترسی به منابع را دارد. محمود خان^۱ و همکاران (۲۰۱۸) تحقیقی با عنوان "مشوق‌های پایداری اجتماعی در زنجیره‌ی مراقبت بهداشتی در امارات متحده عربی از دیدگاه ذینفعان" انجام داده‌اند. آنها اثرات ابعاد مشوق بر پایداری اجتماعی را بررسی کرده‌اند. پرسشنامه‌ای جامع بر اساس مصاحبه با مدیران واحدهای بزرگ مراقبت بهداشتی در امارات متحده عربی ساخته شد. پنج بعد اصلی مشوق پایداری اجتماعی تعیین گردید و رابطه‌ی این ابعاد بررسی شد. سپس این ابعاد بر اساس کمترین و بیشترین تأثیر رده‌بندی شد. شیمول شا و آنیل کومار روی^۲ (۲۰۱۷) تحقیقی با عنوان "پایداری اجتماعی آبریز شهری، مورد: آبریز جاده‌ی کارتر در بمبئی هندوستان" انجام داده‌اند. با استفاده از روش پیمایشی و مصاحبه با ساکنان حوزه‌ی آبریز محققان پایداری اجتماعی آبریز جاده‌ی کارتر را در سه زمینه‌ی طراحی، کارکرد، و مولفه‌های مدیریتی بررسی کردند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد با وجود برخی نواقص در زمینه‌ی طراحی و مدیریت آبریز، سبب شکل‌گیری برخی اجتماعات محلی در این حوزه شده است. دمپسی^۳ و همکاران (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان "کلید توسعه‌ی شهری پایدار در شهرهای انگلستان؟ تأثیر تراکم بر پایداری اجتماعی" به ارتباط بین عناصر شکل شهری (شامل تراکم) و پایداری پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که به طور کلی سطحی از پیوستگی بین تراکم مسکونی و جنبه‌های پایداری اجتماعی وجود دارد. تراکم محله‌ای یک اثر مثبت بر استفاده از

¹ Mehmood Khan

² Shimul Shah & Anil Kumar Roy

³ Dempsey

خدمات محلی و تسهیلات دارد. ساکنان در محله‌های پرتراکم‌تر تمایل بیشتری به استفاده از خدمات و تسهیلات محلی خود نسبت به مناطقی که دارای تراکم کمتر هستند، دارند. اگبازی^۱ (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان "رویکردهای برنامه‌ریزی جایگزین و برنامه‌ی شهرهای پایدار در نیجریه" به این نتیجه رسیدند که چالش‌های عمده‌ی شهری در کشور نیجریه شامل ازدیاد زاغه‌ها، فقر شهری، مشاغل غیررسمی و نیاز به زیرساخت‌ها و خدمات اصلی شهری است.

تحقیقات داخلی

جمعه‌پور و مخلصیان (۱۳۹۶) تحقیق با عنوان "سطح پایداری محله‌ای و رابطه‌ی آن با توسعه‌ی اجتماعی در محله‌ی نازی‌آباد تهران" انجام داده‌اند. در این تحقیق با نگاهی به مقوله‌ی برنامه‌ریزی محله‌مبنا، سطح پایداری محله‌ی نازی‌آباد بررسی شده است. روش تحقیق اسنادی و پیمایشی است. براساس نتایج این تحقیق میزان پایداری محله‌ی نازی-آباد در حد متوسط رو به پایین است. کلانتری و همکاران (۱۳۹۲) تحقیقی با عنوان "نقش فضاهای عمومی در پایداری اجتماعی شهرها (نمونه موردی پارک شفق منطقه ۶ تهران)" انجام داده‌اند. این پژوهش می‌کوشد به بررسی نقش فضای عمومی در تقویت تعاملات اجتماعی که منجر به پایداری اجتماعی در شهر می‌شود، بپردازد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است. نوابخش و همکاران (۱۳۹۲) تحقیقی با عنوان "بررسی تطبیقی شاخص‌های توسعه‌ی پایدار اجتماعی کلانشهر تهران، مطالعه‌ی موردی: منطقه‌ی ۶ و ۱۰" انجام داده‌اند. این تحقیق بر مبنای روش توصیفی-پیمایشی انجام گرفته و یافته‌ها نشان می‌دهد وضعیت عواملی از جمله مشارکت شهروندان، نحوه‌ی عملکرد اجرایی مدیریت شهری، میزان دسترسی و کیفیت محیط زندگی در منطقه‌ی ۶ پایدارتر از منطقه ۱۰ است و این عوامل موجب اختلاف دو منطقه از نظر توسعه‌ی پایدار اجتماعی شده است.

تیموری و دیگران (۱۳۹۱) به ارزیابی پایداری اجتماعی با استفاده از منطق فازی برای

^۱ Ogbazi

مناطق بیست و دوگانه‌ی تهران پرداخته‌اند. نتایج حاکی از نابرابری در پایداری اجتماعی در بین مناطق شهر تهران است. در بین مناطق شهرداری تهران مناطق ۱، ۲ و ۱۴ وضعیت مطلوبی نسبت به سایر مناطق بر اساس شاخص‌های انتخاب شده دارا هستند. جمعه‌پور و دیگران (۱۳۹۱)، در مقاله‌ی "رابطه‌ی تراکم و پایداری اجتماعی مناطق شهرداری تهران" به بررسی رابطه‌ی میان شاخص تراکم با شاخص‌های پایداری اجتماعی در مناطق ۲۲ گانه‌ی شهر تهران پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد با افزایش تراکم در مناطق ۲۲ گانه‌ی شهر تهران، پایداری اجتماعی کمتر می‌شود. مشکینی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان "تحلیل فضایی سنجش پایداری اجتماعی شهری (مناطق ۲۲ گانه‌ی شهر تهران)" به بررسی و تحلیل وضعیت بعد اجتماعی پایداری در مناطق ۲۲ گانه‌ی شهر تهران پرداخته‌اند. نتایج پژوهش بیانگر آن است که مناطق ۱۲، ۶، ۳ و ۱ از لحاظ پایداری اجتماعی شرایط مناسب‌تری نسبت به دیگر مناطق شهر تهران دارا بوده و مناطق ۱۷، ۱۶، ۱۸، ۱۹، ۲۱ و ۱۰ مناطق ناپایدار اجتماعی در شهر تهران طبق شاخص‌های مورد بررسی هستند.

نوری و مهروان (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان "سنجش ابعاد پایداری اجتماعی در فضایی فرهنگی نگارخانه (نمونه موردی: نگارخانه کلهر کرمانشاه)" با بررسی دیدگاه متخصصان و استفاده از مشاهدات میدانی و پرسشنامه به این نتیجه رسیدند که فضای نگارخانه مذکور در درجه اول در حوزه نفوذپذیری، خوانایی، آسایش محیطی و در درجه دوم در حوزه مشارکت و آموزش و تنوع و سرزندگی از بیشترین مشکلات رنج می‌برد. پوراحمد و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان "نقش حمل و نقل انسان محور در پایداری اجتماعی شهرها: نمونه موردی بلوار دانش کاشان" پس از مطالعه کتابخانه‌ای و شیوه پیمایشی و پرسشنامه به این نتیجه رسیدند که مهترین مانع عدم استفاده از دوچرخه ترس از تصادف با وسایل نقلیه موتوری می‌باشد. بین استفاده از حمل و نقل انسان محور با متغیرهای میزان آگاهی و وضعیت کالبدی مسیرهای دوچرخه سواری رابطه‌ی معنا-داری وجود دارد. تقوایی و همکار (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان "توسعه‌ی پایدار شهری

و برخی عوامل مؤثر بر آن"، با بهره‌گیری از تکنیک تحلیل عاملی، ضمن شناسایی ۸۲ شاخص پایداری شهری در شهر کرمانشاه، عوامل اصلی مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه‌ی پایدار شهر کرمانشاه را مورد ارزیابی قرار داده‌اند. بر اساس یافته‌های پژوهش، اولین عامل سلامت شهری (با شاخص‌هایی مانند تحصیلات، بهداشت اجتماعی، ایمنی و انضباط اجتماعی) با داشتن ۲۵.۴ درصد واریانس، نقش مهمی را در پایداری شهری بر عهده داشته و راهکار ضروری، تقویت زیر شاخص‌های مذکور برای دستیابی به توسعه‌ی پایدار شهری در این شهر است. اذانی و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان "بررسی شاخص‌های توسعه‌ی پایدار محله‌ای منطقه‌ی ۱۳ اصفهان" با بهره‌گیری از مدل ارزیابی تاپسیس، به این نتیجه رسیده‌اند که از بین محلات این منطقه، محله کشاورزی به لحاظ توسعه‌ی پایدار و از منظر شاخص‌های مورد مطالعه، در رتبه بالاتری نسبت به دیگر محلات منطقه ۱۳ شهر اصفهان قرار دارد. همچنین در بین محلات مورد بررسی، محله باغ زیار از پایداری کمتری برخوردار بوده است. سرایی و دیگران (۱۳۹۲) به ارزیابی پایداری اجتماعی شهر جهرم پرداخته‌اند. ضریب همبستگی پیرسون، فرضیات مورد آزمون را مبنی بر وجود رابطه‌ی معنادار و مستقیم بین متغیرهای تعلق مکانی، اعتماد اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، احساس امنیت، تعامل اجتماعی، مشارکت اجتماعی و پایداری اجتماعی در محلات شهر جهرم تأیید می‌کند.

۳. چارچوب نظری

پایداری اجتماعی در ادامه و با نقد رویکردهای نظری بوم محور بر مباحث توسعه، پدیدار شد، رویکرد بوم‌محور بازتابی از نگرانی‌های مربوط به تخریب محیط زیست، منابع طبیعی محدود و محیط‌زیست طبیعی بود. این رویکرد بر نیاز به استفاده‌ی بهینه از منابع تأکید می‌کرد و به شدت تحت تأثیر جنبش‌های زیست‌محیطی بود. آنها بر مفروضاتی ضمنی و صریح در باب اثرات منفی مداخلات بشری در جهان طبیعی تأکید داشتند. در مقابل، رویکرد انسان‌محور بر روابط بشری تأکید دارد، یعنی آنچه که به عنوان

پایداری اجتماعی شناخته شده است. همان‌گونه که کرنز و توروک^۱ (۲۰۰۴) باور دارند، این رویکرد تأثیر فزاینده‌ای بر جایی نهاده است، به گونه‌ای که به نیازهای بشری و کیفیت مسائل زندگی و نیز نگرانی‌های زیست‌محیطی توجه می‌کند (کولانتینیو، ۲۰۰۸ ب).

اصولاً پایداری اجتماعی نوعی رویکرد نظری معاصر و واجد نگاهی تلفیقی است. گیدنز^۲ (۱۹۸۶) رویکرد خود را چارچوب "ساخت‌گرا" می‌نامد. در این وضعیت «محیط زیست، توسعه و مردم نباید به مثابه‌ی موجودیت‌هایی گسسته و دوگانه تلقی شوند بلکه آنها بازنمای کلیتی به هم‌وابسته و دوگانگی مبتنی بر معاش مردم و محیط زیست‌شان هستند» (چارویس و همکاران، ۲۰۰۱: ۱۳۰). الریش بک^۳ نیز چنین نگاهی دارد. از نظر بک همان‌گونه که مرز بین محیط‌های طبیعی و ساختگی هر روز مبهم‌تر می‌شود، مسائل مربوط به پایداری یا عدم پایداری، مسائلی اساساً اجتماعی هستند که توسط خود مردم ایجاد شده و در نهایت بر خود آنها تأثیر می‌گذارد (بک، ۱۹۹۲: ۸۱). در حالی که غلبه بر فقر مطلق همچنان در اولویت است، رویکرد "قابلیت‌های" انسانی مطرح شده از طرف اقتصاددانان توسعه، بویژه آمارتیا سن^۴ (۱۹۸۵)، تأثیر بسزایی بر مباحث پایداری اجتماعی برجایی نهاده است. رویکرد "توسعه‌ی انسانی" نیز بر ابعادی مثل حقوق انسان، آزادی انتخاب افراد و ماهیت چندبعدی پایداری اجتماعی تأکید دارد. این رویکرد نظری ضمن توجه به مبانی توسعه اقتصادی، یک واکنش اساسی توسعه‌ی اجتماعی گسترده میناست که از طریق بهبود دسترسی به مراقبت‌های بهداشتی و آموزشی اساسی، توجه به برابری جنسیتی، ایجاد سرمایه‌ی اجتماعی و انسانی و قادر ساختن مردم فقیر به ابراز "صدای" سیاسی دنبال می‌شود و با دغدغه‌های مربوط به طرد اجتماعی همپوشانی دارد (مدنی پور و دیگران^۵، ۱۹۹۸).

¹ Kearns & Turok

² Geddens

³ Ulrich Beck

⁴ Amartya Sen

⁵ Madanipour et al

عده‌ای چون پاتنام^۱، بوردیو^۲ و دیگران نیز از منظر سرمایه به پایداری اجتماعی توسعه نظر دارند. پاتنام معتقد است هنجارهای روابط و اعتماد متقابل که با عضویت گروه مرتبط است، مزایای محسوسی را برای اعضای گروه برای تشکیل سرمایه‌ی اجتماعی می‌آورد. او به این نتیجه‌ی هنجاری دست یافت که راه کمک به مردم فقیر، حمایت از آنها برای تشکیل گروه‌های فعال است. طبق مفهوم پاتنام، سرمایه‌ی اجتماعی امتیازاتی را به کسانی که آن را حفظ کنند اعطا می‌کند. مفهوم فراگیر بوردیو نیز ایده‌ی عادت‌واره‌ی است که تقریباً به معنای چیزی است که به صورت «عادت‌وار»، «معمولی»، «سنتی» پذیرفته شده است، یا به عبارت دیگر، «شیوه‌ای که اکنون کارها انجام می‌گیرند». موضوع مهم برای بوردیو این است که عادت‌واره‌ی پیش‌آگاهانه، ناگفته و در اشکال روزمره‌ی رفتار مندرج است. او اشکال مختلف سرمایه‌ی اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی را تشخیص می‌دهد که گفته می‌شود توسط افراد خاصی تحت تملک درآمده و تاحدودی، اما نه همیشه، قابل مبادله هستند، یعنی یک فرم از سرمایه می‌تواند به فرم دیگری تبدیل شود. پایداری اجتماعی بیش از همه از منظر یک حکمرانی خوب و جامعه‌ی متعادل مورد توجه اندیشمندان اجتماعی است. به واقع پایداری به مثابه‌ی یک رویکرد نظری بر اصل برابری اجتماعی، دسترسی به منابع، مشارکت و سرمایه‌ی اجتماعی (گودلند^۳، ۲۰۰۲) و نیز مسائلی مثل طرد و حقوق بشر دلالت دارد. این رویکرد مشترکات بسیاری با عدالت زیست-محیطی دارد (آگینن^۴، ۲۰۰۵) و مبتنی بر این ایده است که گروه‌های حاشیه‌ای و فقیر نباید به طرز نامناسبی هزینه فعالیت‌ها و سیاست‌های عمومی یا خصوصی را متحمل شوند. پایداری اجتماعی در نگاه لاندی رویکردی است که جنبه‌ی کیفی و عاطفی دارد. به گمان وی کاملاً ضروری است که شهرها به لحاظ عاطفی و روانی پایدار باشند و به مسائل کیفیت و طراحی محیط ساخته شده، کیفیت ارتباطات بین مردم و ظرفیت سازمانی ذینفعان شهری،

---

¹ Putnam

² Bourdieu

³ Goodland

⁴ Agyeman

مانند مسأله تبعیض فضایی در شهرها و فقر اهمیت داده شود. (لاندری، ۲۰۰۷: ۱۱). به گمان جارویس^۱ و دیگران نیز پایداری اجتماعی ... به طور عمده مربوط به روابط بین فعالیت‌های فردی و محیط ایجاد شده، یا ارتباط درونی بین شانس‌های زندگی افراد و ساختارهای نهادی است ... این مسأله تا حد زیادی در جریان اصلی بحث‌های پایداری مغفول مانده است (جارویس و دیگران، ۲۰۰۱: ۱۲).

از دیدگاه ریک گینز و ماریو لی^۲، به منظور حفظ، کارکرد و پایداری جامعه دو سطح منابع باید در جامعه ظرفیت‌سازی شود. ظرفیت انسانی و فردی شامل تحصیلات، مهارت و سلامتی و ظرفیت اجتماعی، شبکه‌ی روابط و هنجارهایی است که کنش‌های جمعی را به منظور بهبود کیفیت زندگی تسهیل می‌کند (گینز و لی، ۲۰۰۵: ۳). در بیشتر سطوح عملیاتی، پایداری اجتماعی ناشی از اقداماتی در زمینه‌ی موضوعات کلیدی شامل قلمرو اجتماعی افراد و جوامع اعم از ظرفیت‌سازی، مهارت‌های توسعه و نابرابری‌های زیست-محیطی و اجتماعی می‌باشد (کولانتینو، ۲۰۰۷: ۲۵). گروهی نیز پایداری اجتماعی را شامل برابری، تأمین خدمات اجتماعی نظیر آموزش و بهداشت، برابری جنسیتی، پاسخگویی سیاسی و مشارکت اجتماعی می‌دانند (هریس^۳، ۲۰۰۶: ۶).

تجزیه و تحلیل‌های «کولانتونینو» نشان می‌دهد که پایداری اجتماعی ترکیبی از اصول سنتی اجتماعی از قبیل نیازهای اساسی، اشتغال، آموزش، برابری و عدالت اجتماعی و مفاهیم جدیدی که کمتر نیز قابل اندازه‌گیری هستند مانند هویت، حس مکان، خوشبختی، رفاه و کیفیت زندگی است. از نظر کولانتونینو و دیکسون^۴ ابعاد پایداری اجتماعی در سیاست‌های کنونی بازسازی شهری به شرح زیر است: ۱- تغییرات جمعیت‌شناختی (پیری، مهاجرت، تحرک) ۲- مهارت و آموزش و پرورش ۳- بهداشت و ایمنی ۴- مسکن و بهداشت محیط ۵- هویت، حس مکان و فرهنگ ۶- مشارکت، توانمندسازی و دسترسی ۷- اختلاط و انسجام اجتماعی ۸- رفاه، شادی و کیفیت زندگی

¹ Jarvis

² Rick Gates & Marion Lee

³ Harris

⁴ colantonio & Dixon

(کولانتینو و دیکسون، ۲۰۰۹: ۴).

مؤلفه‌های قدیمی و جدید پایداری اجتماعی از نظر کولانتونو و دیکسون به شرح جدول زیر است:

جدول شماره ۱: مؤلفه‌های قدیمی و جدید پایداری اجتماعی

مؤلفه‌های جدید	مؤلفه‌های پایداری اجتماعی سنتی
تغییر دموگرافیک (پیری، مهاجرت و تحرک)	نیازهای اساسی از جمله مسکن و بهداشت محیط
اختلاط اجتماعی و انسجام	آموزش و مهارت
هویت، حس مکان و فرهنگ	اشتغال
توانمندسازی، مشارکت و دسترسی	عدالت
بهداشت و ایمنی	حقوق بشر و جنسیت
سرمایه‌ی اجتماعی	فقر
رفاه، شادی و کیفیت	عدالت اجتماعی

منبع (کولانتینو و دیکسون، ۲۰۰۹: ۱۹)

اما بیش از همه این دمپسی و همکارانش بودند که در مقاله‌ی مهم «ابعاد اجتماعی توسعه: تعریف پایداری اجتماعی شهری» سعی در شرح و بسط دقیق تر این رویکرد نمودند. آنها این کار را از طریق مطالعه ارتباط بین فرم شهری و وضعیت اجتماعی نشان دادند و در این زمینه به این نتیجه رسیدند که اساساً پایداری اجتماعی واجد دو بعد بسیار مهم است بنابراین از نظر آنها اجتماعی پایدار خواهد بود که علاوه بر زیست اجتماعی سالم در زمینه‌ی ابعادی چون دسترسی برابر به خدمات نیز وضعیت مناسبی داشته باشد. دمپسی و همکارانش عوامل معرف پایداری اجتماعی را به دو دسته عوامل کالبدی و غیرکالبدی تقسیم کرده‌اند:

جدول شماره ۲: عوامل پایداری اجتماعی از نظر دمپسی و همکارانش

عوامل غیر کالبدی	عوامل کالبدی
آموزش و پرورش	شهرگرایی
عدالت اجتماعی	عرصه‌های عمومی جذاب
دموکراسی محلی و مشارکتی	مسکن مناسب
بهداشت و کیفیت زندگی	امنیت و کیفیت محیطی محلی
ظرفیت اجتماعی	دسترسی (فضای سبز، خدمات محلی، تسهیلات و شغل)

<p>طراحی شهری پایدار واحد همسایگی دارای قابلیت پیاده‌روی واحدهای همسایگی</p>	<p>سرمایه‌ی اجتماعی ارتباطات امنیت حق تصرف همگان توزیع عادلانه درآمد نظم اجتماعی انتخاب اجتماعی انتخاب بین و میان گروه‌های مختلف شبکه‌ی اجتماعی تعامل اجتماعی حس اجتماعی و تعلق اشتغال امنیت مسکونی سازمان فعال اجتماعی سنت‌های فرهنگی</p>
--	--

منبع (دمپسی و دیگران، ۲۰۱۲: ۲۹۲).

پس از مطالعه‌ی شاخص‌های اجتماعی تحقیقات نظری و تجربی پیشین، به تناسب و شباهت شاخص‌های پایداری تحقیقات گذشته با جامعه‌ی مورد مطالعه، بر اساس کار دمپسی و همکارانش این شاخص‌ها را به دو دسته‌ی اصلی کالبدی و غیر کالبدی تقسیم نموده‌ایم:

۱- شاخص‌های کالبدی؛

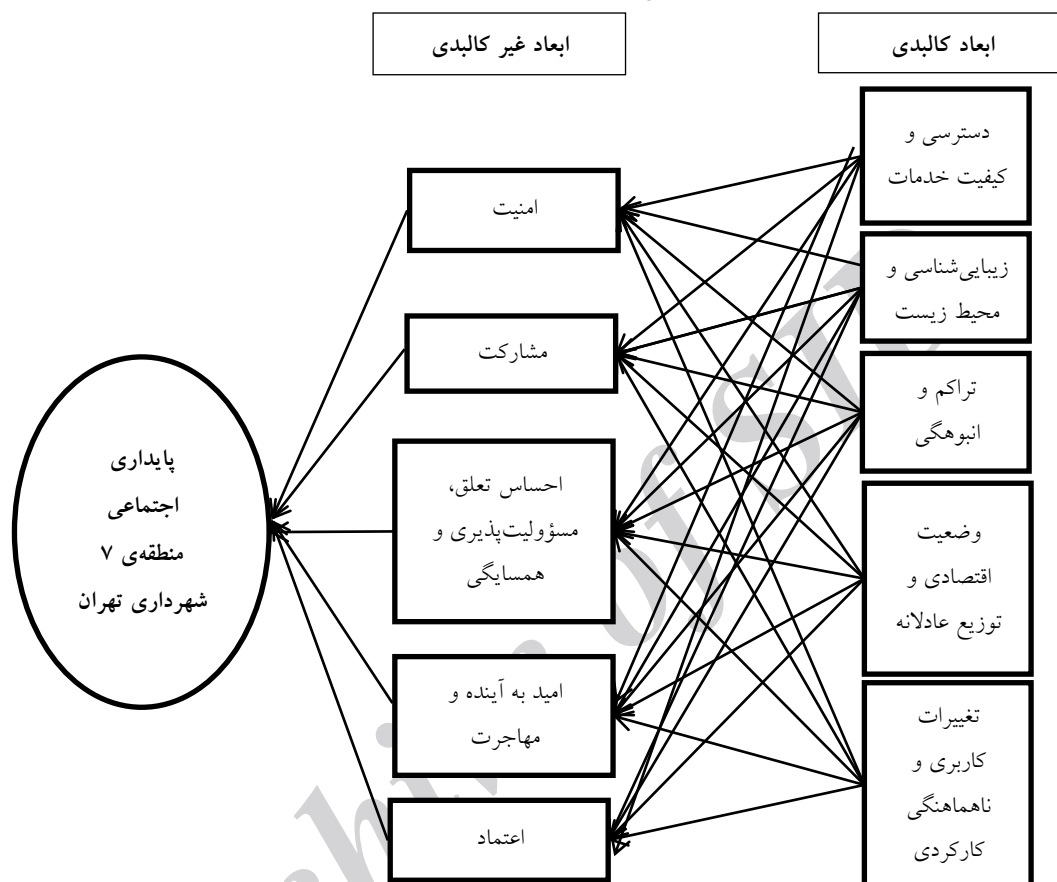
به نظر دمپسی درون یک بافت شهری، عدالت اجتماعی فقط مربوط به محرومیت عوامل اجتماعی نمی‌شود، بلکه محرومیت از عوامل محیطی (دسترسی‌ها) نیز در عدالت اجتماعی مطرح است. در یک مفهوم جغرافیایی، محرومیت اجتماعی و نابرابری ممکن است خود را به طور آشکار در مناطق محروم نشان دهد. مناطقی که در آن کاهش دسترسی به طیف وسیعی از خدمات عمومی و تسهیلات برای ساکنان نسبت به مناطق دیگر وجود دارد، از لحاظ اندازه‌گیری عدالت اجتماعی در محیط‌های شهری، دسترسی

عموماً به عنوان یک مقیاس اساسی ذکر شده است (دمپسی و دیگران، ۲۰۱۲: ۲۹۲). در این تحقیق منظور از متغیرهای کالبدی، متغیرهای محیطی هستند که بر کیفیت شاخص‌های غیر کالبدی پایداری اجتماعی تأثیرگذار هستند و در قالب پنج شاخص اصلی (دسترسی و کیفیت خدمات، زیبایی‌شناسی و محیط زیست، تراکم و انبوهگی، وضعیت اقتصادی و توزیع عادلانه، تغییرات کاربری و ناهماهنگی کارکردی) مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۲- شاخص‌های غیرکالبدی؛

منظور از شاخص‌های غیرکالبدی، شاخص‌هایی کیفی هستند که به طور مستقیم نشان‌دهنده‌ی وضعیت پایداری اجتماعی در یک منطقه یا مکان خاص هستند. مهمترین این شاخص‌ها در تحقیق حاضر شامل پنج شاخص (امنیت، مشارکت، احساس تعلق، مسئولیت‌پذیری و همسایگی، امید به آینده و مهاجرت، اعتماد) است. از آنجا که شاخص‌های غیرکالبدی در تحقیقات پیشین به وفور موجود است و در هر تحقیق تعداد بیشماری شاخص آمده است. سعی نمودیم با توجه به اولویت و شباهت شاخص‌های به کار رفته در طرح‌ها و تحقیقات پیشین با منطقه‌ی ۷ اصلی‌ترین شاخص‌های غیرکالبدی را از میان آنها انتخاب نموده و از طریق پیش‌آزمون میان‌عده‌ای از جامعه مورد بررسی توزیع کنیم، بعد از آن شاخص‌های مناسب را در پیمایش نهایی به کار بردیم و شاخص‌های غیر مرتبط از تحقیق حذف شدند.

شکل شماره ۲: مدل تحلیلی تحقیق

۴. چارچوب روش تحقیق

این پژوهش از لحاظ شیوهی گردآوری داده‌ها از نوع تحقیقات توصیفی-پیمایشی است و از لحاظ هدف از نوع تحقیقات کاربردی است. جامعه‌ی آماری تحقیق حاضر، کلیه‌ی جمعیت ساکن در منطقه‌ی ۷ شهرداری است که در زمان تحقیق و سال ۱۳۹۵، معادل ۳۰۹,۵۳۱ نفر است (سایت شهرداری منطقه ۷ تهران^۱). حجم نمونه با استفاده از فورمول کوکران به دست آمد. برای قابلیت تعمیم نتایج تحقیق به کل جامعه‌ی آماری از روش

^۱ region7.tehran.ir

نمونه‌گیری احتمالی^۱ استفاده شده است. از آنجا که تفاوت‌های بارزی بین محلات و نواحی مختلف منطقه‌ی ۷ وجود نداشت، در بین روش‌های احتمالی روش نمونه‌گیری تصادفی ساده^۲ انتخاب گردید. با توجه به حجم جامعه‌ی آماری، برای تعیین تعداد حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد:

$$n = \frac{Nt^2s^2}{Nd^2 + t^2s^2}$$

که بر این اساس، تعداد ۶۰۰ نفر به عنوان افراد نمونه انتخاب شدند. همچنین در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات مربوط به ادبیات موضوع و پیشینه‌ی تحقیق از مطالعات کتابخانه‌ای استفاده شده است. این مطالعات شامل بررسی پژوهش‌های موجود و مرتبط با موضوع، مقالات و کتب لاتین و فارسی مرتبط و همچنین استفاده اینترنت جهت دستیابی به یافته‌های جدید و ... بوده است. برای "بررسی وضعیت پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری شهر تهران و ارائه‌ی راهکارهایی برای تقویت آن" از روش میدانی با توزیع پرسشنامه استفاده شد.

همانطور که در بخش مبانی نظری ذکر شد ابزار تحقیق حاضر بر اساس مدل نظری دمپسی و همکاران (۲۰۱۲) ساخت و طراحی شده است. ابزار تحقیق در این پژوهش پرسشنامه ۷۶ گویه‌ای بود که دارای دو بعد کلی کالبدی و غیرکالبدی بود که به شرح جدول زیر است و از طیف پنج طبقه‌ای لیکرت (۱ تا ۵) که عدد یک کمترین امتیاز و عدد پنج نشان‌دهنده‌ی بیشترین امتیاز است، استفاده شده است.

جدول شماره ۳: ابعاد و شاخص‌های سنجش پایداری اجتماعی در منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران

ابعاد	شاخص‌ها	متغیرها
بعد غیر کالبدی	امنیت	احساس ترس از رفت و آمد شبانه یا مکان‌های خلوت - وجود آرازل و اوباش - معتادان و کارتن خواب‌ها - روسپی و دست‌فروش - عبور و مرور غریبه‌ها و افراد مشکوک یا با ظاهر نامناسب - سارق و زورگیر - نزاع و درگیری - امنیت کودکان - امنیت فضاهای تفریحی محله

¹ Probability Sampling

² Simple Random Sampling

ابعاد	شاخص‌ها	متغیرها
	مشارکت	مشارکت در فعالیت‌های دینی مشارکت در فعالیت‌های تفریحی و فرهنگی مشارکت در فعالیت‌های محلی
	احساس تعلق، مسؤولیت‌پذیری و همسایگی	سابقه‌ی سکونت، تمایل و علاقه به محله، احساس همبستگی با همسایگان، رضایت از همسایگان، داشتن خاطرات خوب از محله، رضایت از محله، میزان مصمیمیت بین همسایگان، مسؤولیت‌پذیری در پیگیری مشکلات محله، رضایت از عملکرد همسایگان در حل مشکلات محله، احساس مسؤولیت در قبال همسایگان، همدردی و همدلی بین ساکنان، حل مشکلات محله به صورت جمعی، اهمیت سر زدن به همسایگان، اولویت نشستن‌ها و تفریح رفتن‌های جمعی بر فردی در محله
	امید به آینده و مهاجرت	خوشبینی نسبت به زندگی خوب در منطقه در آینده، عدم ترس از سکونت در آینده، سابقه‌ی سکونت در منطقه، عدم تمایل به مهاجرت از منطقه.
	اعتماد	اعتماد به همسایگان اعتماد به نهادهای دولتی در محله و منطقه
	دسترسی و کیفیت خدمات	دسترسی و رضایت از خدمات انتظامی، رضایت از خدمات ارتباطی، دسترسی و رضایت از خدمات حمل و نقل عمومی، دسترسی و رضایت از خدمات آموزشی، دسترسی و رضایت از خدمات بهداشتی و درمانی، رضایت از خدمات مالی و اعتباری، خدمات فرهنگی، دسترسی و رضایت از خدمات تفریحی و زیست‌محیطی، فضای سبز مکفی و قابل دسترس
بعد کالبدی	زیبایی‌شناسی و محیط زیست	زیبایی، نظافت و ظاهر خیابان‌های اصلی، زیبایی و نظافت و جذابیت مساکن، زیبایی و دلنشین بودن فضاهای سبز، نظافت پارک‌ها، کوچه‌ها، ساختمان‌های اداری، پل و زیرگذرها، مکان‌های خلوت، زیبایی مغازه‌ها و مکان‌های تجاری و اداری، و محل‌های عبور عابران، زیبایی در شب، نظافت و تمیزی
	تراکم و انبوهگی	تراکم ساختمان‌ها و واحدهای مسکونی، تراکم و عرض کوچه‌ها، خیابان‌ها، ترافیک، محل‌های عبور عابران، تردد موتورسواران و دست‌فروش‌ها، تراکم ساختمان‌های اداری، تجاری و صنعتی
		وضعیت اقتصادی ساکنان، وضعیت درآمد ساکنان، وضعیت اشتغال در محله،

متغیرها	شاخص‌ها	ابعاد
وضعیت سکونت (مالک بودن، بهای رهن و اجاره)، تنوع مشاغل در محله، وابستگی اقتصادی ساکنان محله به محله و منطقه، منبع درآمدزایی ساکنان، ذینفعان اصلی منافع اقتصادی حاصل از منابع اقتصادی منطقه، نحوه‌ی توزیع فعالیت اقتصادی در منطقه، توزیع برابر خدمات تفریحی و پارک‌ها، توزیع عادلانه‌ی خدمات آموزشی و بهداشتی، امنیت برابر محلات، توزیع عادلانه‌ی خدمات و امکانات رفاهی، توزیع عادلانه‌ی امکانات اقتصادی، تنوع خدمات تفریحی و رفاهی در محله	وضعیت اقتصادی و توزیع عادلانه	
میزان تغییرات در بخش کاربری ارضی منطقه در بخش مسکن، خدمات، تجارت و ناهماهنگی و صنعت. ناهماهنگی هر یک از این بخش‌ها با مکان کنونی.	تغییرات کاربری و ناهماهنگی کارکردی	

در این تحقیق برای سنجش پایایی پرسشنامه‌ها، از آزمون آلفای کرونباخ^۱ استفاده گردید. بدین صورت که پرسشنامه‌ها در یک مطالعه‌ی آزمایشی بین ۳۰ نفر از ساکنان منطقه‌ی ۷ شهر تهران پخش و توسط آنها تکمیل شد، آلفای کرونباخ محاسبه شد. مقدار حاصل همان طور که در جدول زیر آمده است، حدود ۰/۸۷ است؛ و از آن جایی که ضریب آلفای حاصله از عدد ۰/۷ بزرگتر است، بنابراین مشخص می‌گردد که پرسشنامه‌های مربوط از پایایی مطلوب برخوردار هستند. با توجه به مقدار به دست آمده از آزمون آلفای کرونباخ که برابر با ۰/۸۶/۶۶٪ بود، بنابراین سؤالات از پایایی قابل قبولی نیز برخوردار بودند.

جدول شماره ۴: ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شده برای هریک از مؤلفه‌های موجود در پرسشنامه

مؤلفه‌های پرسشنامه	ضریب آلفای کرونباخ
بعد کالبدی	۰/۸۹
دسترسی و کیفیت خدمات	۰/۷۳
تراکم و انبوهگی	۰/۸۳
وضعیت اقتصادی و توزیع عادلانه	۰/۷۸

^۱.Cronbachs Alpha

۰/۷۶	تغییرات کاربری و ناهماهنگی کارکردی
۰/۷۴	و زیبایی‌شناسی و محیط زیست
۰/۸۸	بعد غیر کالبدی
۰/۷۹	امنیت
۰/۸۱	مشارکت
۰/۸۴	احساسی تعلق، مسؤلیت‌پذیری و همسایگی
۰/۷۴	امید به آینده و مهاجرت
۰/۸۱	اعتماد
۰/۸۶.۶۶	کل پرسشنامه

همچنین برای تعیین روایی از روش صوری^۱ و محتوایی^۲ به کمک بهره‌گیری از نظرات کارشناسان، استادان و صاحب‌نظران حوزه‌ی جامعه‌شناسی شهری استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل سؤال‌های پژوهش از آزمون‌های آماری ضریب همبستگی پیرسون، رگرسیون چندگانه از نوع گام به گام و t تک متغیره استفاده شده است.

۵. یافته‌های تحقیق

۱.۵. تحلیل اکتشافی پایداری اجتماعی

برای تعیین مؤلفه‌های پایداری اجتماعی از تحلیل عاملی اکتشافی با چرخش واریماکس استفاده شد. مقادیر KMO و بارتلت برای بررسی کفایت نمونه‌گیری و مناسب بودن داده‌های گردآوری شده برای انجام تحلیل اکتشافی در جدول ۵ گزارش شده‌اند.

جدول شماره ۵: نتایج آزمون KMO و بارتلت	
KMO	
۰/۸۷	
۳۸۴/۳	مجذور کای بارتلت
۰/۰۰۱	معناداری

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد که شاخص KMO با مقدار ۰/۸۷ که مقدار بالای ۰/۷۰

^۱ Face validity.

^۲ Content-related validity.

مورد قبول است، در سطح قابل قبولی بوده و نشانگر کفایت داده‌ها و نمونه برای تحلیل عاملی اکتشافی است، همچنین نتایج آزمون بارتلت با سطح معناداری $P < 0/001$ ، نشانگر مناسب بودن حجم نمونه و داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی اکتشافی است. گویه‌هایی که بارعاملی کمتر از $0/4$ داشته باشند یا روی بیش از یک عامل بار عاملی زیادی داشتند از تحلیل حذف شدند. مجموع واریانس استخراج شده برای دو عامل اصلی (کالبدی و غیر کالبدی) $57/38$ درصد می‌باشد که مقدار قابل توجهی است. با توجه به نتایج، عامل اول (کالبدی) است که $34/33$ از واریانس این عوامل را تبیین می‌کند. عامل دوم (غیر کالبدی) است که $23/05$ درصد از تغییرات را تبیین می‌کند. این دو عامل در مجموع $57/38$ درصد از تغییرات را تبیین می‌کنند.

جدول شماره ۶: نتایج تحلیل عاملی اکتشافی

شماره‌ی گویه	عامل اول	عامل دوم
مقدار ویژه	۹/۵۵	۵/۱۲
واریانس تبیین شده	۳۴/۳۳	۲۳/۰۵

۲.۵. وضعیت پایداری اجتماعی منطقه ۷ شهرداری شهر تهران چگونه است؟ با توجه به اینکه دامنه‌ی نمره‌گذاری گویه‌ها از ۱ تا ۵ است برای محاسبه نمره‌ی کلی مؤلفه میانگین فرضی ۳ در نظر گرفته شده است و با استفاده از آزمون t تک‌متغیره به مقایسه‌ی بین میانگین حاصل از مؤلفه‌ها و میانگین فرضی نمونه، برای میزان معناداری استفاده شده است. در این تحقیق ۱ معادل خیلی کم، ۲ کم، ۳ متوسط، ۴ زیاد، و ۵ خیلی زیاد است.

۳.۵. وضعیت بعد کالبدی پایداری اجتماعی منطقه ۷ شهرداری تهران چگونه است؟

جدول شماره ۷: وضعیت بعد کالبدی پایداری اجتماعی منطقه ۷ شهرداری تهران

متغیر	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	t	سطح معناداری
پایداری اجتماعی	۲/۸۵	۰/۶۴۵	۰/۵۷۸	۱۲/۳۳	۰/۰۴۲۱

نتایج آزمون t تک‌متغیره نشان داد که تفاوت میانگین بعد کالبدی پایداری اجتماعی منطقه ۷ شهرداری تهران (۲/۸۵) با میانگین فرضی ۳ معنادار است، بنابراین وضعیت بعد کالبدی پایداری اجتماعی منطقه ۷ در سطح متوسط رو به کم است و در وضعیت مطلوبی نیست.

جدول شماره ۸: وضعیت مؤلفه‌های بعد کالبدی پایداری اجتماعی منطقه ۷ شهرداری تهران

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	t	سطح معناداری
دسترسی و کیفیت خدمات	۳/۹۸	۰/۴۴۲	۰/۶۵۳	۱۹/۹۸	۰/۰۱
زیبایی‌شناسی و محیط زیست	۲/۱۱	۰/۳۲۵	۰/۵۳۲	-۱۸/۳۴	۰/۰۱
تراکم و انبوهگی	۲/۱۲	۰/۴۷۲	۰/۶۲۱	-۱۸/۲۹	۰/۰۱
وضعیت اقتصادی و توزیع عادلانه	۳/۱۴	۰/۵۳۰	۰/۷۲۳	۰/۸۷۱	۰/۳۲۱
تغییرات کاربری و ناهماهنگی کارکردی	۲/۹	۰/۳۵۱	۰/۳۹۴	-۱۸/۴۱	۰/۰۱

بررسی نتایج نشان می‌دهد که بین متغیرهای دسترسی و کیفیت خدمات با میانگین ۳/۹۸ با میانگین فرضی نمونه در سطح معناداری ۰/۰۱ تفاوت معناداری وجود دارد (p-value $=0/01 < a =0/00$). این نتایج نشان می‌دهد که وضعیت متغیرهای دسترسی و کیفیت خدمات منطقه ۷ شهرداری تهران بالاتر از میانگین و در وضعیت مناسب بوده است. بررسی نتایج نشان داده که بین متغیرهای زیبایی‌شناسی و محیط زیست با میانگین ۲/۱۱، تراکم و انبوهگی با میانگین ۲/۱۲، تغییرات کاربری و ناهماهنگی کارکردی با میانگین ۲/۰۹، با میانگین فرضی نمونه در سطح معناداری ۰/۰۱ تفاوت معناداری وجود دارد (p-value $=0/00 < a =0/01$) این نتایج نشان می‌دهد که وضعیت متغیرهای زیبایی‌شناسی و محیط‌زیست، تراکم و انبوهگی، تغییرات کاربری و ناهماهنگی کارکردی منطقه ۷ شهرداری تهران پایین‌تر از میانگین و در وضعیت متوسط رو به پایین بوده است. همچنین بررسی نتایج نشان داده که بین متغیر وضعیت اقتصادی و توزیع عادلانه با میانگین ۳/۱۴، با میانگین فرضی نمونه تفاوت معناداری وجود ندارد. این نتایج نشان

می‌دهد که وضعیت متغیر وضعیت اقتصادی و توزیع عادلانه منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران در حد متوسط رو به زیاد بوده است.

۴.۵. وضعیت بعد غیر کالبدی پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری شهر تهران چگونه است؟

جدول شماره ۹: وضعیت بعد غیر کالبدی پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران

متغیر	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	t	سطح معناداری
پایداری اجتماعی	۲/۶۹	۰/۴۲۳	۰/۳۶۹	۲۱/۷۸	۰/۰۱

نتایج آزمون t تک‌متغیره نشان داد که تفاوت میانگین بعد غیر کالبدی پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران (۲/۶۹) با میانگین فرضی ۳ معنادار است، بنابراین وضعیت بعد غیر کالبدی پایداری اجتماعی منطقه ۷ در سطح متوسط رو به کم است، و در وضعیت مطلوبی نیست.

جدول شماره ۱۰: وضعیت بعد غیر کالبدی پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	t	سطح معناداری
امنیت	۳/۹۳	۰/۶۳۲	۰/۲۸۱	۱۹/۸۸	۰/۰۱
مشارکت	۳/۰۸	۰/۳۷۲	۰/۱۲۵	۰/۷۹۶	۰/۴۴۱
احساس تعلق، مسؤلیت‌پذیری و همسایگی	۲/۰۶	۰/۳۶۷	۰/۳۵۱	-۱۸/۵۹	۰/۰۱
امید به آینده و مهاجرت	۲/۱۵	۰/۲۴۵	۰/۵۴۱	-۱۸/۰۴	۰/۰۱
اعتماد	۲/۲۳	۰/۵۳۱	۰/۲۶۳	۱۷/۱۳	۰/۰۱

بررسی نتایج حاکی از آنست که بین متغیر امنیت با میانگین ۳/۹۳ و میانگین فرضی نمونه در سطح معناداری ۰/۰۱ تفاوت معناداری وجود دارد ($p\text{-value} = 0/00 < a$). این نتایج نشان می‌دهد که وضعیت متغیر امنیت منطقه ۷ شهرداری تهران بالاتر از میانگین و در وضعیت زیاد رو به متوسط بوده است. بررسی نتایج نشان داده که بین متغیرهای احساس تعلق، مسؤلیت‌پذیری و همسایگی با میانگین ۲/۰۶، و امید به آینده

و مهاجرت با میانگین ۲/۱۵، با میانگین فرضی نمونه در سطح معناداری ۰/۰۱ تفاوت معناداری وجود دارد ($p\text{-value} = 0/00 < a = 0/01$) این نتایج نشان می‌دهد که وضعیت متغیرهای احساس تعلق، مسئولیت‌پذیری و همسایگی و امید به آینده و مهاجرت منطقه ۷ شهرداری تهران پایین‌تر از میانگین و در وضعیت کم رو به متوسط بوده است. همچنین بررسی نتایج نشان داده که بین متغیر مشارکت با میانگین ۳/۰۸، با میانگین فرضی نمونه تفاوت معناداری وجود ندارد. این نتایج نشان می‌دهد که وضعیت متغیر مشارکت منطقه ۷ شهرداری تهران در حد متوسط رو به زیاد بوده است.

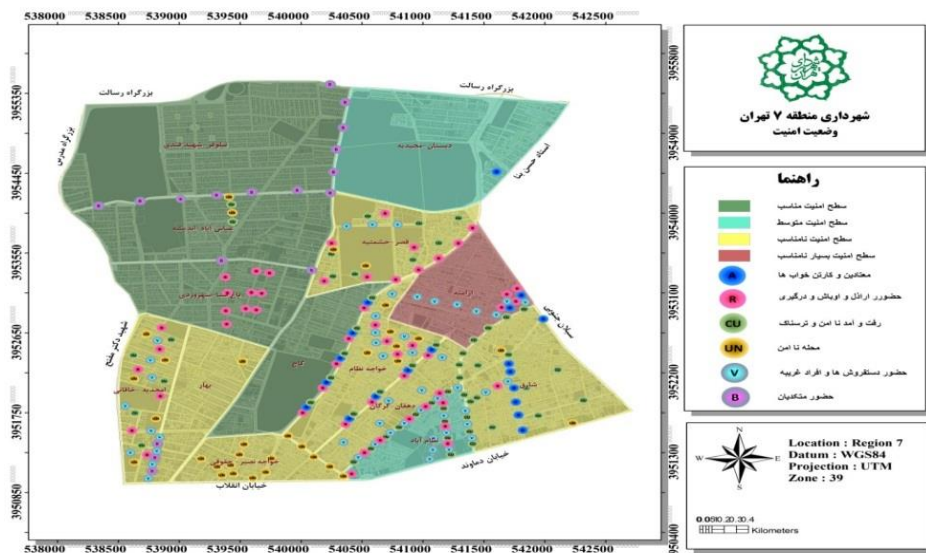
جدول شماره ۱۱: نتایج آزمون t تک‌متغیره برای بررسی وضعیت پایداری اجتماعی منطقه ۷

متغیر	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	t	سطح معناداری
پایداری اجتماعی	۲/۷۷	۰/۵۳۰	۰/۶۵۳	۱۶/۴۷	۰/۰۱

نتایج آزمون t تک‌متغیره نشان داد که تفاوت میانگین پایداری اجتماعی منطقه ۷ شهرداری تهران (۲/۷۷) با میانگین فرضی ۳ معنادار است، بنابراین وضعیت پایداری اجتماعی منطقه ۷ در سطح پایین‌تر از میانگین است، و در وضعیت متوسط رو به کم ایست.

در ادامه با توجه داده‌های جمع‌آوری شده، نقشه‌های GIS موجود از منطقه هفت و پایگاه داده مکانی موجود، نقشه پهنه‌بندی هر یک از شاخص‌های ده‌گانه ترسیم شده است تا بهتر بتوان در بعد مکان نیز تغییرات هر کدام از شاخص‌ها را مورد مطالعه قرار داد. در زیر وضعیت شاخص امنیت در منطقه به عنوان نمونه آورده شده است.

شکل شماره ۳: نقشه پهنه‌بندی تغییرات بُعد امنیت در سطح محلات منطقه هفت تهران

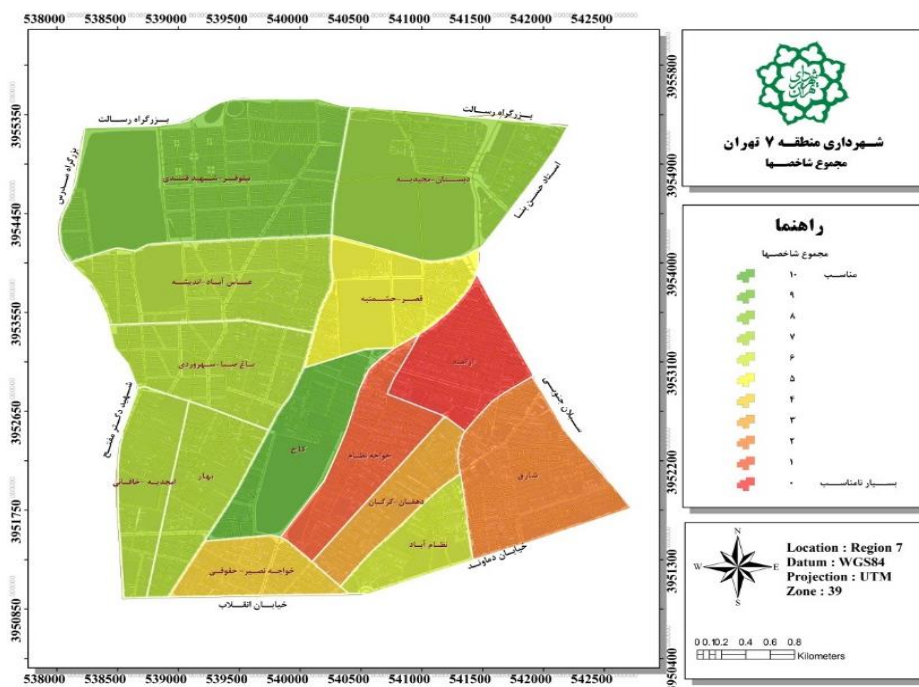

در نقشه‌ی بالا یک پهنه‌بندی کلی برای هر محله وجود دارد که جزئیاتی نیز به صورت نقطه‌ای با توجه به ویژگی خاص محله از نظر بُعد مورد بررسی ترسیم شده است (ترکیبی از راهها، پارسل‌های منطقه و تغییرات شاخص مورد بررسی).

برای اختصار و دستیابی به یک وضعیت کلی از شمای پایداری اجتماعی در منطقه‌ی ۷، با استفاده از نرم‌افزار GIS وضعیت شاخص‌های ده‌گانه‌ی کالبدی و غیرکالبدی ترکیب گردید و در قالب شکل ۴ ارائه شد. برای این کار وضعیت شاخص‌های ده‌گانه در ادامه با اعمال تابع مجموع با استفاده از ده‌لایه تولید شده از ۱۰ بُعد مورد بررسی، یک نقشه‌ی نهایی از وضعیت محلات منطقه‌ی ۷ به صورت زیر به دست آمد.

شکل شماره ۴: نقشه‌ی پهنه‌بندی مجموع شاخص‌های مورد بررسی در سطح محلات منطقه هفت

تهران

در این نقشه وضعیت مجموع ده شاخص پیشین در قالب یازده کلاس از صفر تا ده رده‌بندی شده است.

۵.۵. آیا بین مؤلفه‌های کالبدی و غیرکالبدی پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری شهر تهران رابطه وجود دارد؟

جدول شماره ۱۲: ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
کالبدی	۱												
دسترسی و کیفیت خدمات	۰/۴۸*	۱											
زیبایی شناسی و محیط زیست	۰/۴۵*	۰/۴۳*	۱										

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
تراکم و انبوهگی	۰/۴۶**	۰/۴۴**	۰/۵۶**	۱									
وضعیت اقتصادی و توزیع عادلانه	۰/۴۹**	۰/۴۷**	۰/۵۱**	۰/۳۲**	۱								
تغییرات کاربری و ناهماهنگی کارکردی	۰/۵۰**	۰/۴۸**	۰/۴۸**	۰/۴۲**	۰/۵۱**	۱							
غیرکالبدی	۰/۳۴**	۰/۳۵**	۰/۳۱**	۰/۳۴**	۰/۳۱**	۰/۳۷**	۱						
امنیت	۰/۲۸**	۰/۲۷**	۰/۲۵**	۰/۳۹**	۰/۲۸**	-۰/۰۵	۰/۵۲**	۱					
مشارکت	۰/۳۲**	۰/۳۷**	۰/۳۶**	۰/۴۰**	۰/۳۶**	-۰/۱۶*	۰/۴۹**	۰/۵۴**	۱				
احساس تعلق، مسؤولیت‌پذیری و همسایگی	۰/۳۱**	۰/۳۶**	۰/۴۱**	۰/۳۸**	۰/۲۸**	-۰/۰۵	۰/۵۳**	۰/۵۲**	۰/۵۳**	۱			
امید به آینده و مهاجرت	۰/۳۰**	۰/۳۰**	۰/۳۶**	۰/۴۴**	۰/۴۷**	-۰/۰۳	۰/۴۸**	۰/۵۵**	۰/۵۳**	۰/۶۹**	۱		
اعتماد	۰/۳۳**	۰/۳۹**	۰/۲۸**	۰/۳۱**	۰/۴۱**	-۰/۰۴	۰/۵۱**	۰/۴۹**	۰/۵۶**	۰/۵۸**	۰/۶۷**	۱	
پایداری اجتماعی	۰/۴۸**	۰/۴۷**	۰/۴۶**	۰/۵۰**	۰/۴۹**	۰/۵۱**	۰/۵۲**	۰/۴۵**	۰/۴۸**	۰/۴۷**	۰/۴۶**	۰/۵۱**	۱

**P<0/01, * P<0/05

یافته‌های به دست آمده از ضریب همبستگی بین متغیرهای پژوهش در جدول (۱۲) درج گردیده است. نتایج جدول نشان می‌دهد که ضریب همبستگی دسترسی و کیفیت خدمات (r=۰/۲۷)، زیبایی‌شناسی و محیط زیست (r=۰/۲۵)، تراکم و انبوهگی (r=۰/۳۹)، و وضعیت اقتصادی و توزیع عادلانه (r=۰/۲۸)، با امنیت در سطح $p<0/01$ معنادار بوده و رابطه‌ی مثبتی بین آنها برقرار است. همچنین نتایج نشان می‌دهد که ضریب تغییرات کاربری و ناهماهنگی کارکردی (r=۰/۰۵) با امنیت تفاوت معناداری

وجود ندارد. نتایج جدول (۱۲) نشان می‌دهد که ضریب همبستگی دسترسی و کیفیت خدمات ($r=0/37$)، زیبایی‌شناسی و محیط زیست ($r=0/36$)، تراکم و انبوهگی ($r=0/40$)، وضعیت اقتصادی و توزیع عادلانه ($r=0/36$)، و با مشارکت در سطح $p<0/01$ معنادار بوده و رابطه‌ی مثبتی بین آنها برقرار است. همچنین نتایج نشان می‌دهد که ضریب تغییرات کاربری و ناهماهنگی کارکردی ($r=-0/16$)، با مشارکت در سطح $p<0/05$ در جهت منفی معنادار بوده، تفاوت معناداری وجود دارد. همچنین نتایج جدول (۱۲) نشان می‌دهد که ضریب همبستگی دسترسی و کیفیت خدمات ($r=0/36$)، زیبایی‌شناسی و محیط زیست ($r=0/41$)، تراکم و انبوهگی ($r=0/38$)، و وضعیت اقتصادی و توزیع عادلانه ($r=0/28$)، و تغییرات کاربری با احساس تعلق، مسؤولیت‌پذیری و همسایگی در سطح $p<0/01$ معنادار بوده و رابطه‌ی مثبتی بین آنها برقرار است. همچنین نتایج نشان می‌دهد که ضریب تغییرات کاربری و ناهماهنگی کارکردی ($r=-0/05$)، با احساس تعلق، مسؤولیت‌پذیری و همسایگی تفاوت معناداری وجود ندارد. ضریب همبستگی دسترسی و کیفیت خدمات ($r=0/30$)، زیبایی‌شناسی و محیط زیست ($r=0/36$)، تراکم و انبوهگی ($r=0/44$)، و وضعیت اقتصادی و توزیع عادلانه ($r=0/47$)، با امید به آینده و مهاجرت در سطح $p<0/01$ معنادار بوده و رابطه‌ی مثبتی بین آنها برقرار است. همچنین نتایج نشان می‌دهد که ضریب تغییرات کاربری و ناهماهنگی کارکردی ($r=-0/03$)، با امید به آینده و مهاجرت تفاوت معناداری وجود ندارد. و ضریب همبستگی دسترسی و کیفیت خدمات ($r=0/38$)، زیبایی‌شناسی و محیط زیست ($r=0/28$)، تراکم و انبوهگی ($r=0/31$)، و وضعیت اقتصادی و توزیع عادلانه ($r=0/41$)، با اعتماد در سطح $p<0/01$ معنادار بوده و رابطه‌ی مثبتی بین آنها برقرار است. همچنین نتایج نشان می‌دهد که ضریب تغییرات کاربری و ناهماهنگی کارکردی ($r=-0/04$)، با اعتماد تفاوت معناداری وجود ندارد.

۶.۵. راهکارهای تقویت وضعیت پایداری اجتماعی منطقه ۷ شهرداری شهر تهران

کدامند؟

در نهایت راهکارها را باتوجه به نتایج به دو دسته فرناحیه‌ای و ناحیه‌ای تقسیم کرده‌ایم. راهکار فرناحیه‌ای برای همه‌ی نواحی منطقه مشترک هستند اما راهکار ناحیه‌ای برای هر ناحیه به طور جداگانه مطرح شده است که در اینجا برای اختصار از ۱۴ ناحیه، فقط یک ناحیه آورده شده است.

جدول شماره ۱۳: راهکار فرناحیه‌ای پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران

راهکار فرناحیه‌ای (مشترک برای همه محلات)
توجه بیشتر نهاد شهرداری به ابعاد اجتماعی و فرهنگی و تغییر نگاه اقتصادی و سودگرایانه در مدیریت شهری به سوی رویکرد توسعه‌ی پایدار بویژه پایداری اجتماعی.
تفکیک کاربری‌های مختلف و محدوده هریک. مقابله با افزایش نفوذ کاربری‌های تجاری، اداری، صنعتی و غیره در بخش مسکونی.
افزایش دوره‌ها و برنامه‌ها و کنفرانس‌هایی در حوزه‌ی پایداری اجتماعی در سطح شهرداری و پرسنل شهرداری.
کاهش بافت‌های فرسوده شهری، افزایش فضاهای سبز، توزیع اقتصادی عادلانه تر امکانات و خدمات رفاهی.
کاهش بار تجاری و اداری که فراتر از توان پایداری اجتماعی بافت مسکونی منطقه است.
سیاست تقویت حضور جمعیت بومی و کاهش تردد جمعیت غیر بومی. مقابله با سیاست تبدیل مسکن به ساختمان‌های تجاری و اداری. از آنجا که عامل اصلی تضعیف پایداری اجتماعی منطقه‌ی پیگیری شتابان سیاست انبوه‌سازی، تراکم‌سازی، تجاری و اداری سازی منطقه است، باید این رویه با احتیاط بیشتری دنبال گردد و ابعاد اجتماعی توسعه‌ی شهری بیشتر مورد توجه قرار گیرد.
افزایش تعامل واقعی بین نیروها و پرسنل شهرداری و مردم.
طراحی یک برنامه‌ی مشخص برای پایداری اجتماعی در سطح کل شهر تهران زیرا عوامل فرا منطقه‌ای بر پایداری اجتماعی منطقه تأثیر می‌گذارد.

جدول شماره ۱۴: راهکار ناحیه‌ای پایداری اجتماعی منطقه ۷ شهرداری تهران

راهکار تقویت پایداری اجتماعی ناحیه‌ای
افزایش نیروی انتظامی در محدوده بوستان صباغچی
افزایش خدمات حمل و نقل در محدوده نزدیک به خیابان دماوند.
افزایش خدمات بهداشتی و درمانی در کل محله.
ممانعت از افزایش تراکم و انبوهگی در کل محله.
تعریض معابر و کوچه‌ها در محدوده خیابان حسینی
کاهش بار ترافیکی و تردد ماشین و جمعیت در خیابان حسینی
یافتن برنامه‌ای مشخص برای تردد موتورسواران و سر و صدا در کل محله
تقویت بخش مسکونی نسبت به اداری در بخش خیابان حسینی
کاهش تراکم مسکونی محله
افزایش فضای سبز و پارک در سطح محله.
افزایش خدمات رفاهی و نیروی انتظامی جهت کاهش آسیب‌های اجتماعی محله. و بهبود فضاهای خلوت و ظاهر محله بویژه در محدوده خیابان بخشی فرد.
بهبود خدمات رفاهی، کاهش تراکم و تردد بویژه در محورهای ذکر شده.

۶. نتیجه‌گیری

غفلت از ابعاد غیرکالبدی توسعه شهری و بویژه پایداری اجتماعی شهری می‌تواند عواقب جدی‌ای برای مردم و ساکنان شهری داشته باشد. متأسفانه همواره در طرح‌ها و برنامه‌ریزی‌های شهری رویکرد توسعه‌ی کالبدی و تراکم‌سازی بر سایر رویکردها اولویت داشته است، این غفلت و به طور خاص عدم توجه به ارتباط توسعه‌ی کالبدی با ابعاد غیرکالبدی توسعه‌ی پایدار پیامدهای منفی بسیاری بویژه در شهر تهران داشته است بنابراین تحقیق حاضر با این هدف به بررسی وضعیت پایداری اجتماعی در هر دو بعد و رابطه‌ی آنها پرداخت، به همین دلیل، پس از مراجعه به تحقیقات گذشته مهمترین شاخص‌ها در هر دو بعد انتخاب و مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج تحقیق نشان داد که وضعیت پایداری اجتماعی منطقه ۷ شهرداری تهران به طور کلی در سطح نامناسبی قرار دارد که این وضعیت به شکل آماری و در قالب نقشه‌ی مکانی ارائه شد. همچنین

وضعیت همه‌ی شاخص‌های غیرکالبدی پایداری اجتماعی به غیر از امنیت (امنیت بالای منطقه‌ی ۷ به این دلیل بود که ۱۳ درصد مساحت این منطقه مطلق به نهادهای نظامی و انتظامی است، بنابراین پلیس حضور بیشتری در این منطقه دارد)، و وضعیت همه‌ی شاخص‌های کالبدی به غیر از دسترسی و کیفیت خدمات، در سطح نامناسبی قرار دارد. علاوه بر این رابطه شاخص‌های کالبدی و غیرکالبدی و ترتیب این تأثیرات نیز نشان داده شد. رشد شتابان انبوه‌سازی و تراکم شهری و بی‌توجهی به بافت مسکونی، سبب فرسایش پایداری اجتماعی منطقه‌ی ۷ شهرداری تهران شده است. در نهایت با توجه به نتایج تحقیق راهکارهای هریک از محلات چهارده‌گانه به طور جدا همراه با راهکارهای فراناحیه‌ای برای تقویت پایداری اجتماعی منطقه ارائه شد. از آنجا که در نهایت هدف همه‌ی اقدامات شهری خدمت به امنیت، آسایش، اعتماد و سایر شاخص‌های اجتماعی برای ساکنان یک شهر یا منطقه‌ی خاص است، ضروری است که برنامه‌ریزان شهر تهران، و به طور خاص منطقه‌ی ۷ در هر گونه اقدام آتی مقوله پایداری اجتماعی و ابعاد و شاخص‌های آن را بیشتر مورد توجه قرار دهند.

Archiv

منابع

- اذانی، مه‌ری و همکاران. (۱۳۹۲). بررسی شاخص‌های توسعه‌ی پایدار محله‌های منطقه‌ی ۱۳ اصفهان، *مجله‌ی برنامه‌ریزی فضایی*، سال سوم، شماره‌ی دوم، پیاپی ۹، تابستان، صص ۱۱۹-۱۴۲.
- تقوایی، مسعود و صف‌آبادی، اعظم. (۱۳۹۲). توسعه‌ی پایدار شهری و برخی عوامل مؤثر بر آن (مطالعه‌ی موردی: شهر کرمانشاه)، *مجله‌ی مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، سال سوم، شماره‌ی ششم، بهار، صص ۱-۲۲.
- تیموری، ایرج و همکاران. (۱۳۹۱). ارزیابی پایداری اجتماعی با استفاده از منطق فازی (مورد: شهر تهران)، *فصلنامه‌ی انجمن جغرافیای ایران*، دوره‌ی جدید، سال ۱۰، شماره‌ی ۳۵، زمستان، صص ۱۹-۳۹.
- جمعه‌پور محمود، نجفی غلامرضا، شفیعا سعید. (۱۳۹۱). «بررسی رابطه‌ی تراکم و پایداری اجتماعی در مناطق شهرداری تهران». *جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی*، ۲۳، شماره‌ی ۴، صص ۱۸۵-۲۰۰.
- ذاکریان ملیحه، موسوی میرنجف، کشکولی باقری، علی. (۱۳۸۹). «تحلیلی بر پراکنش جمعیت و توزیع خدمات در محلات شهری میند از منظر توسعه‌ی پایدار»، *مجله‌ی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، شماره‌ی دوم، سال اول، صص: ۶۱-۸۴.
- رکنی پور، مهرداد. (۱۳۸۵). ارزیابی استراتژی‌های منطقه‌ی کلانشهری از دیدگاه توسعه‌ی پایدار، به راهنمایی مجتبی رفیعیان، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده‌ی هنر، پایان-نامه‌ی دوره‌ی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای.
- سجادی ژیلا، محمدی کاوه. (۱۳۹۰). «تحلیل اجتماعی- فضایی در بافت‌های فرسوده شهری، مطالعه‌ی موردی: بافت مرکزی شهر سردشت»، *مجله‌ی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، شماره‌ی ششم، سال دوم، صص: ۵۵-۷۰.
- سرایی محمد حسین، لطفی صدیقه، ابراهیمی سمیه. (۱۳۸۹). «ارزیابی و سنجش سطح پایداری توسعه‌ی محلات شهر بابلسر» *مجله‌ی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، سال اول، شماره‌ی دوم، پاییز ۱۳۸۹، صص ۲۷-۶۰.

- قماشچی، وحید. (۱۳۷۹). مشارکت مردمی در توسعه‌ی پایدار، دانشکده‌ی معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی، **مجله‌ی صفا**، شماره‌ی ۳۱، پاییز ۱۳۷۹.
- محمودی سید مهدی، زنگانه احمد، بهروزی نیا طهمورث. (۱۳۸۹). «کیفیت محیط شهری: مطالعه‌ی موردی: نارمک منطقه‌ی چهار شهرداری تهران». **مجله‌ی مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای**، شماره‌ی ۲۲. صص ۱-۲۲.
- مشکینی، ابوالفضل و همکاران. (۱۳۹۲). تحلیل فضایی سنجش پایداری اجتماعی شهری (مطالعه‌ی موردی: مناطق ۲۲ گانه‌ی شهر تهران)، **مجله‌ی جغرافیا**، دوره‌ی جدید، سال یازدهم، شماره‌ی ۳۹، زمستان، ص ۱۸۶.
- Berkes, F., & Folke, C. (1998). Linking social and ecological systems for resilience and sustainability. Linking social and ecological systems: management practices and social mechanisms for building resilience, 1, **Cambridge University Press, New York**, 13-20.
- Burton, I. (1987). Report on reports: Our common future: The world commission on environment and development. **Environment: Science and Policy for Sustainable Development**, 29(5), 25-29.
- Beck, U. (1992) **Risk Society — Towards a New Modernity**. London: **Sage**.
- Chambers, R., & Conway, G. (1992). Sustainable rural livelihoods: practical concepts for the 21st century. **Institute of Development Studies (UK)**.
- Colantonio, A. (2009) Traditional and Emerging Prospects in Social Sustainability, **Oxford Institute for Sustainable Development**, EIBURS Working Paper Series, Oxford, www.brookes.ac.uk/schools/be/oisd/sustainable_communities/resources/Social_Sustainability_Prospectspaper.pdf, accessed 1 July 2009.
- Colantonio, Andrea. (2007) Social Sustainability: An Exploratory Analysis of its Definition, Assessment, Methods, Metrics and Tools, **Oxford Institute for Sustainable Development (OISD)**, Oxford OX3 0BP UK.
- Colantonio, A. (2008b) Traditional and Emerging Prospects in Social Sustainability. Measuring Social Sustainability: Best Practice from Urban Renewal in the EU. Headington, **Oxford Brookes University: Oxford Institute for Sustainable Development (OISD)** - International Land Markets Group.
- Colantonio, Andrea. Dixon T. (2009) Urban Regeneration & Social Sustainability: Best Practice from European Cities, **Wiley-Blackwell**; 1 edition.

- Dempsey, N. Brown, C. Bramely, G (2012), The key to sustainable urban development in uk cities? The influence of density on social sustainability, Volume 77, **Progress in planning**, N77, pp89-141, www.elsevier.com/locate/pplann.
- European Panel on Sustainable Development (EPSD), 2004, From here to Sustainability – Is the Lisbon/Goteborg Agenda Delivering?, **EPSD Report No 1**, 2004-12-01
- Jarvis, H., Pratt, A. and Cheng-Chong Wu, P. (2001) The Secret Life of Cities: The Social Reproduction of Everyday Life, **Pearson Education, Harlow**.
- Harris, M.J., ۲۰۰۰, Basic Principles of Sustainable Development, **Global Development and Environment institute**, Tufts University Medford MA 02155, USA.
- Gates Rick, Lee Mario (2005) Definition Social sustainability, **Vancouver City Council**.
- Landry, C. 2007. **The Creative City**. A Toolkit for Urban Innovators. London: Sterling.
- Lele, S. M. (1991). Sustainable development: a critical review. **World development**, 19(6), 607-621.
- Littig, B., & Griessler, E. (2005). Social sustainability: a catchword between political pragmatism and social theory. **International Journal of Sustainable Development**, 8(1-2), 65-79.
- Ogbazi, J.U (2013) ,Alternative Planning approaches and the sustainable cities programme in Nigeria, *Habitat International*. N 40, pp 109-118.
- Olsen, K. H. (2007). The clean development mechanism's contribution to sustainable development: a review of the literature. **Climatic Change**, 84(1), 59-73.
- World Commission on Environment and Development (1987) *Our Common Future*, **Oxford University Press**, Oxford.
- region7.tehran.ir